

ABRAMS, SAM D. (ed.) (2009): *Foc i mesura. Tres lectures de l'obra d'Agustí Bartra*. Barcelona: UOC, 79 p. (Literatura, 1).

El 2008 es va commemorar el centenari del naixement de l'escriptor català Agustí Bartra (Barcelona, 1908 – Terrassa, 1982). Els actes i les iniciatives van ser abundants i, tot i que ara no toca fer valoracions, van servir per situar la figura i l'obra de l'autor en primer terme dins la història crítica de la literatura catalana i per acostar-la una mica més al públic en general. En aquest context de celebració i reivindicació es van organitzar un seguit d'actes, coordinats pel crític i gran coneixedor de l'obra de Bartra, Sam Abrams, dins l'agenda de *Kosmopolis. Festa internacional de la Literatura* del 2008. Un d'aquests actes va ser una taula rodona en què tres personalitats del món literari català i mexicà analitzaven l'obra de Bartra. Els participants van ser el poeta i assagista Lluís Calvo, José María Espinasa, poeta, crític, assagista i editor mexicà, i Jordi Julià, també poeta i professor universitari. El volum objecte d'aquesta ressenya recull les seves intervencions. Per si sol, és una iniciativa editorial que cal celebrar, ja que altrament, les aportacions dels tres ponents haurien quedat en l'aire. Però el motiu de satisfacció és doble si tenim en compte que *Foc i mesura. Tres lectures de l'obra d'Agustí Bartra* enceta una col·lecció de l'editorial UOC dedicada als estudis literaris que esperem que vagi creixent.

Tal com l'editor exposa en la introducció, l'eix de les tres intervencions gira al voltant de «la modernitat i l'actualitat de la producció literària de l'autor» (p. 8). El tema és tan atractiu com perillós, perquè pressuposa unes característiques a l'obra objecte d'estudi que potser no té o que no són necessàriament compartides per tothom. De vegades sembla que, quan un autor és poc valorat pel públic —i/o per l'acadèmia—, s'hagin d'omplir fulls i fulls argumentant que la seva obra és plenament actual i que, per tant, s'ha de llegir forçosament. Però el criteri d'actualitat és ambigu per tal com canvia constantment —no cal que passi gaire temps perquè el que avui és *actual*, demà ja no ho sigui— i el concepte de modernitat és tan ampli i lax que és relativament fàcil augmentar la nòmina d'autors que hi puguin pertànyer. Una de les tasques dels estudiosos de la literatura rau en acostar l'obra dels escriptors desapareguts, sobretot, pel valor literari que té en ella mateixa i en el moment en què es va crear. Després hi pot haver lectors *actuals* que s'hi vegin més o menys reconeguts i a qui agradi més o menys aquell text, però com que aquesta és una perspectiva individual —i per tant, múltiple i mutable— no hauria de ser la vara per configurar un canó o un volum d'història de la literatura. En el cas d'Agustí Bartra, ens trobem un sector de la crítica que massa sovint omet aquesta anàlisi més historiogràfica —i en definitiva filològica— per centrar el seu discurs en la suposada modernitat i actualitat del poeta. Segurament, en bona mesura tenen raó, però la lectura que fan de l'obra bartriana és parcial i, per tant, insuficient; perquè resulta fonamental conèixer i entendre l'entorn i les circumstàncies excepcionals en què Bartra va crear la seva obra. Aleshores ens adonem que va ser un escriptor bastant menystingut —per motius personals i literaris— per l'àmbit literari català durant bona part de la seva carrera; per això, ara sembla que haguem de justificar l'interès per la seva obra argüint idees sobre la seva modernitat i rebatent segons quins tòpics —poeta difícil, messiànic, excessivament retòric...— que s'han arrossegat durant molt de temps.

Així, doncs, el tema de la taula rodona és una arma de doble tall, perquè, tot i que pot oferir idees rellevants, limita o coarta els analistes per tal com resten obligats a prendre els textos bartrians des d'un angle que els permeti arribar a la conclusió —sigui com sigui— que l'obra és moderna i actual. I si no ho fos, què passaria? Perdrà valor? Potser per deformació professional i acadèmica, sóc més partidari de la descripció i l'anàlisi distanciada, sense forçar conclusions i acceptar sense recança allò que m'ofereixi la investigació en qüestió. No hauria de passar res si arribéssim a un resultat que tot i no ser-nos plaent sabéssim que és rigorós i que suposa una bona aportació als estudis literaris.

Tanmateix, a banda de la imposició temàtica, els tres textos llegits responen a una lectura de l'obra de Bartra feta des d'inquietuds molt personals. Lluís Calvo s'emporta l'autor al camp més filosòfic. El seu treball, «Somnis de contagi: utopia i modernitat en l'obra de Bartra», analitza el concepte d'utopia i del sentit i l'ús de la història en l'obra bartriana. Calvo demostra que, per la via de la utopia entesa com el motor del món i com un trencament amb la història cap a una «aurora esperançada» (p. 12), podem inscriure el poeta en la nòmina d'autors moderns; de manera que quedi al marge els escriptors postmoderns, com si l'exclusió del segon grup suposés automàticament la inclusió en el primer. A partir d'aquí apareixen dos elements que han estat analitzats sovint en l'obra de Bartra: la religió i l'orfisme. En el primer cas, Calvo argumenta que el poeta capgira el concepte tradicional de la religió perquè l'entén com un camí «del cel cap a la terra» (p.19), ja que creu sobretot en l'Home. Això permet a l'estudiós alliberar el poeta del tòpic de «messiànic» o «profètic» que tradicionalment se li ha atribuït. Quant al protagonisme de l'orfisme en l'obra bartriana, Calvo el llegeix com la fundació de la pròpia realitat, és a dir, de la utopia, mitjançant la qual se supera el passat i el present. Al mateix temps, això li permet justificar l'interès de Bartra per determinada tradició literària i com hi estableix un diàleg que, segons l'estudiós, és propi de la modernitat. Heus aquí la conclusió tan esperada. Hom té la sensació, però, que per arribar a aquesta afirmació s'han hagut de fer moltes voltes i força enrevessades —potser aquesta percepció és culpa de les limitacions de qui signa la ressenya—. El ponent, però, fa una trampa, des del nostre punt de vista. Fins ben avançada la seva intervenció no admet que el germen de la seva tesi prové del lúcid assaig d'Anna Murià, *L'obra de Bartra. Assaig d'aproximació*. Haver partit d'aquí per poder matisar i ampliar les idees exposades per l'escriptora catalana hauria estat molt més honest i també hauria suposat un reconeixement explícit i merescut a la tasca crítica d'Anna Murià.

Espinasa, amb el text titulat «La poesía como voz del mito. A propósito del *Quetzalcoatl* de Agustí Bartra», vincula la modernitat de *Quetzalcoatl* (del qual es va fer una edició facsímil: México, Fondo de Cultura Económica, 2008) a la relació cultural i intel·lectual que va establir amb el poble mexicà que l'acollí en el seu exili. En primer lloc, justifica el bilingüisme en l'obra bartriana —qüestió que encara no s'ha tractat prou obertament— perquè el poeta català busca en la poesia «comunicar-se en el sentido más extenso de la palabra, hablarle a los otros y que los otros hablaran» (p. 38). Però, a més, segons Espinasa, Bartra se sentirà obligat a «acercarse a la voz mitológica del lugar que lo acoge» (p. 39), per això, en un moment en què la tradició cultural i mitològica mexicana, apropiada per reivindicacions nacionalistes, està en plena efervescència social, Bartra adoptarà el mite de Quetzalcóatl amb la intenció de «sintonitzar con una dimensión del mito más allá de la época concreta» (p. 39), és a dir, d'explicar el present; tal com havia fet a *Odiseu* (1953, reeditat a Barcelona, Proa, 2008). L'estudiós, que és un bon coneixedor de la literatura mexicana, situa aquesta obra bartriana dins del panorama literari mexicà del moment, tot i que, per falta de temps i espai aquest punt de la seva argumentació no queda justificat i exemplificat com caldria. Espinasa destaca que quan Bartra s'apropia d'un mite —mexicà o clàssic— «va más allá en su voluntad protéica de asumir el mundo como experiencia de lenguaje. Por eso sus textos no son ejercicios eruditos de reescritura de los mitos, como alguien puede pensar de *Odiseo*, sino apropiación del 'canto del mundo'» (p. 41); és a dir, Bartra assumeix els mites com una via per entendre i explicar el present, justament des del passat, des de la tradició. A continuació, l'autor parla de «la extensa antología que dejó inédita a su muerte» (p. 41): es refereix a *El canto del mundo* —originàriament *El canto del hombre*— publicada a Mèxic el 2008 (Vaso Roto - Ediciones Sin Nombre), per iniciativa de Sam Abrams. Aquest era, doncs, un bon moment per deixar constància d'aquesta interessant i útil edició. El text d'Espinasa és un punt de partida per a un estudi més exhaustiu sobre l'obra esmentada i la relació

amb Mèxic. Certament, bona part de l'ora bartriana no s'entén si no es té en compte l'estreta relació que va establir amb el país d'acollida. Aquest fet és més rellevant que la modernitat que suposi per als textos bartrians, per això convindria entretenir-nos molt més a analitzar-ne els referents mitològics, literaris, socials i lingüístics, fins i tot, per deixar constància que, moderna o no, això fa que l'obra de Bartra sigui encara més original i excepcional dins el panorama literari català i que, per tant, l'enriqueixi.

Jordi Julià, a «'El cant em fa i em transforma'. Singularitat i excentricitat d'Agustí Bartra dins la tradició moderna», centra l'atenció en aquesta excepcionalitat. De fet, aquest hauria de ser el primer dels textos del volum per tal com s'hi presenta de manera sintètica, però rigorosa, la trajectòria de Bartra i s'hi fa esment dels aspectes que es consideren més rellevants i determinants en la carrera del poeta. Lògicament, la guerra, el camp de concentració i el llarg exili són decisius; però Julià subratlla la tasca de Bartra com a crític i sobretot com a traductor per tal com aquestes facetes l'acosten a autors als quals el públic català no havia tingut accés i en canvi per a ell esdevenen ineludibles a l'hora de definir la seva poètica —T. S. Eliot, Rainer M. Rilke, Walt Whitman... Segons Julià, l'*Antologia de la lírica nord-americana* (1951, reeditada a Vic, Eumo, 1983) «pot ser emprada per comprendre una mica millor la modernitat de la proposta literària del poeta català» (p. 55). No sé si serveix per comprendre la *modernitat* de Bartra, però sí que és una eina de primer ordre per entendre la seva concepció de la literatura, moderna o no. Sigui com sigui, Julià ha assolit l'objectiu marcat en el lema de la taula rodona. Però l'interès de l'article segueix sent un altre, perquè al costat d'aquests referents forans, l'estudiós també apunta les línies mestres sobre la relació de Bartra amb els poetes catalans, des de Verdaguer fins a Foix, passant per Maragall, Carner, Riba i Salvat-Papasseit. Les aportacions del crític —les característiques del treball n'excusen la brevetat— són encertades i constaten el fet paradoxal de com Bartra s'insereix en la seva tradició poètica tot i tenir uns trets molt singulars que d'entrada ens podrien fer pensar que n'és exclòs. En aquest sentit, Julià és valent —cosa que és d'agrair— quan afirma amb contundència que «tampoc ens ha de fer fer escarafalls veure com el tractament de models i assumptes literaris bartrians no concorda del tot amb els grans noms de la poesia catalana, anteriors o posteriors» (p. 57). A tall de conclusió —o com a preàmbul d'un possible estudi—, el professor Julià estableix lligams entre Bartra i l'existencialisme, sobretot Albert Camus, resumint-ho molt, per tal com ambdós autors conceben la literatura com una eina de creació i de transformació de realitats.

Després de llegir els tres assaigs, hom segueix sense tenir clar si Bartra és un representant de la Modernitat o l'Alta Modernitat o la Postmodernitat, segurament perquè els termes tampoc no són clars. Tanmateix, el que el lector entén és que la figura de Bartra és la d'un intel·lectual complex i complet perquè beu de la tradició i de la més estricta contemporaneïtat per fusionar-les i presentar-les d'una manera personal i única. Al final, doncs, tampoc no es pot afirmar del cert —cal?— si Bartra és un autor actual; però sí que el lector pren consciència de la complexitat i la diversitat dels factors que entren en joc en els processos creadors de la seva obra i constata la necessitat d'analitzar-los i conèixer-los per poder-se acostar als seus textos sense prejudicis i gaudir-ne amb plenitud.